

Behişdi bedew türkmeniň synmaz ruhudyr ýa-da 7000 çakrym romanyna edebi syn

Category: Edebi tankyt, Kitapcy, Sözler

написано kitapcy | 21 января, 2025

Behişdi bedew türkmeniň synmaz ruhudyr ýa-da 7000 çakrym romanyna edebi syn Myratdurdy HAŞAÝEWiň «ÝEDI MÜŇ ÇAKRYM» romanyna syn

► Behişdi bedew türkmeniň synmaz ruhudyr

Türkmenistanyň hormatly Prezidenti G.Berdimuhamedowyň «At türkmen üçin ähli zatdyr» diýen ganatly sözi gamyşgulak atlaryň külli türkmeniň taryhy ykbalynda hem-de gündelik durmuşynda neneňsi orun tutandygyndan ähli aýdyňlygy bilen habar berýär. Dünýäniň taryhçy alymlary, arheologlary mundan sekiz müň ýyl ozal Köpetdagyň eteginde adamzadyň ilkinji gezek ýabany atlary eldekileşdirendigini tassyklaýarlar. Gözüňe söweýin bedew atlary bilen bagryny badaşdyran türkmen halky tuguny parladyp, ýelden ýyndam bedewini arladyp, älemleri agaýana gezendir, jahanyň çar künjünde uly-uly döwletleri gurandyr. Gadymy hem müdimi halkymyzyň barlyga bolan erkinden, gözellige eýlenen ruhy tebigatyndan, düýpsüz umman ýaly çuň pähim-parasatyndan, ýaşayşa söýgüsinden, tamdyr ýaly arassa hem halal ýüreginden syzylýan mähir-muhabbetinden hasyl bolan onlarça «Oguznamalar», «Gorkut ata», «Görogly» eposlarymyz, dessanlarymyz diýermiň, akgyňly halk aýdymlarymyz diýermiň, haýsysyny alyp görseň, olar türkmeniň garadangaýtmaz beg ýigitleri, uçmahy bedew atlary hakdadyr.

Türkmen ogly «Men saňa gardaş diýerem, gardaşymdan ýeg» diýip, ganatly atynu ylahyлаşdyryp, mukaddeslige göteripdir. Ýadyňyza salyň, Oguz hanyň aty Buz dagynda, Göroglynyň Gyraty Ýyldyz dagynda ýagşyzadalardan ak pata alýandyr. Türkmen öz atyna pirlili at diýýär, sebäbi Babagambar pir bu päkize janawary

jadyly saz bilen seýisläpdir. Müňýyllyklar içre beg ýigitlere ganat bagladan dal bedewiň Garaşsyz, baky Bitarap Türkmenistanyň mukaddes Tugrasynda orun almagy tötänden däldir. Asly uçmahy atlaryň orny hut ýüregimiziň töründendir. Ýazyjy Myratdurdy Haşaýewiň «Ýedi müň çakrym» atly uly göwrümlü romany XVIII asyryň ahyrynda – XIX asyryň başynda dünýäni elendiren taryhy wakalardan söz açýar. «Ýedi müň çakrym» – giň gerimli, uly göwrümlü, gatlama çöregi ýaly köp gatlakly eser, ol taýýarlykly okyja niýetlenendir. Romanda beýan edilýän wakalaryň ýaýrawy üç yklyma ýaýylýar. Eseriň baş gahrymany Sähet ýaşlygyna garamazdan, akylly, okumyş, şol bir wagtyň özünde sadadan türkana, sahy hem göwnaçyk, hemişe adalatyň tarapyny çalýan, adamkärçiligi artykmaç türkmen ýigidi. Ol Kesearkaçda önüp-öşýär, soňra Bagdatda, Şamyň paýtagty Damaskda okap bilim alýar. Ykbal ony ýurtdan-ýurda, otdan-suwa atýar. Emma guýmagursak zehini, tüýs türkmen mahsus garadangaýtmaz, ugurtapyjy, paýhasly, edenli häsiýeti ýigidi ähli kynçylyklardan alyp çykýar, arzyly menzillere yetirýär.

Durmuşyň syrly öwürümlerine dartylyp, uzak Prussiýa topragyna düşen türkmen atynyň keç ykbaly Sähedi özüne bendi edýär. Ol dogduk mekandan jyda düşmekden hor-zar bolan janaweri, her edip-hesip edip görmegi, ony halas etmegi ýüregine düwýär. Bu pikir ýigidi prus korolynyň teblehanasyndan çykarýar. Ýewropanyň orruk ortasyna gaýyp düşen gamyşgulak türkmen bedewiniň kaddy-kamatyna, ynsanyňka berimsiz düşbüliline hemmeleriň syny oturýar.

Ýöne dogduk depeden jyda düşen köňül her demde ýowşan ysly sähralary küýseýär. Bu pikir romanyň her babyndan inçelik bilen yzarlanýar, nazarkerde daragtyň gujurly şahalarynyň ýaýrawy giň, saýasy goýy pudaga birigişi ýaly, özara jüp sazlaşyp, bitewi bir ideýa birleşýär. Ony ýeke sözde beýan etmeli bolsa diňe hupbulwatanlyk diýip bolar. Bu gadymy hem baky juwan topragyň duzuny iýen türkmeniň gursagyna hupbulwatanlyk öçmez-ýitmez peder ruhy bolup ornaýar. Il ynamy, peder pendi, ata yhlasy, ene sargydy, perzentlik parzy, halal duzuň hasaby bizi hemişe şu mukaddes topraga dartyp

durandyr. Oña örki baglanan ynsan ýüregi diňe «ata Watan» diýip urýandyr.

«Ýedi müň çakrym», ine, şeýle gadyr-gymmaty asla-asla solmaýan baky gymmatlyklar barada söz açýar. Romanyň baş gahrymany köp hupbatlary başdan geçirip, ahyry şol aty dogduk mekanyna alyp gelýär.

Romanda onlarça gahryman hereket edýär. Ýazyjy olaryň her biriniň daş keşbini inçelik bilen suratlandyrýar, içki dünýäsini doly açyp görkezmek üçin olary dürli wakalaryň jümmüşine salýar. Romanyň çeper ýordumy gahrymanlaryň häsiýetini, dünýägaraýşyny, pikir-garaýşyny açmaga giň mümkinçilik döredýär. Eseriň beýan ediş serişdelere baýlygy, her bölüminiň başynda onuň tutuş mazmunyny açýan dana sözleriň, ganatly jümleleriň, nakyllaryň goýulmagy romanyň çeperçilik kämilligini artdyrýar, goruna gor goşýar.

«Türkmen aty» ady bilen taryhda öçmejek yz galdyran behişdi türkmen bedewine bagyşlanan bu romanyň okyjylaryň söýgüli eserine öwrüljekdigine ynanýarys. Goý, pirli bedewleriň şöhratyna şan goşjak şeýle eserleriň höwri köp bolsun! Täze romanyň ýoly ak bolsun, okyjylaryň ýüregini töründen orun alsyn!

Nobatguly REJEBOW,
Türkmenistanyň halk ýazyjysy.

◆ ◆ ◆

ROMANYŇ ARKA SAHABYNDAN:

Näbelli suratkeşiň bu eserinde XVIII-XIX asyrlaryň sepgidinde Ýewropa yklymyňa ýaň salan ahalteke bedewiniň – Türkmen atyny şekili ebedileşdirilipdir.

Meşhur bedew 1791-1806-njy ýyllar aralygynda prus korollygynyň baş athanasynyň esasy höwür aty bolupdyr. Bu döwrüň içinde Türkmen aty dürli tohumlardan bolan dört ýüzden gowrak höwre çekilip, yklymyň iň meşhur athanasynyň esasy höwür atyna öwrülipdir. Enesiniň haýsy tohuma degişlidigine garamazdan, Türkmen atynyň nesilleriniň ählisi atasynyň nepisligini,

reňkini, hatda art aýagyndaky sekişigini hem miras alypdyr. Heniz ene göwredindekä asyl bedewiň häsiýetini nusgalyk alan taýlar köpi gören seýisleri hem haýran galdyrypdyr.

Türkmen atynyň neslinden gaýdýan atlar nemesleriň meşhur trakener tohumyna oňyn täsirini ýetirip, onuň belli bir ülnä girizilmegine ýardam beripdirler. Häzirki wagtda Germaniýadaky çapuw atlarynyň tohumlarynyň ählisi diýen ýaly, şol sanda Balkan ýarymadasynyň döwletlerindäki at tohumlarynyň birentegi ahalteke bedewiniň – Türkmen atynyň neslinden gelip çykandyr.

Edebi tankyt